

Figury pamięci w opowiadaniach Gustawa Herlinga-Grudzińskiego:

Pietà dell'Isola, Piętno, Gorący oddech pustyni

Streszczenie:

Domeną prozy Gustawa Herlinga-Grudzińskiego jest pamięć kulturowa, dotycząca doświadczeń pokolenia, które zmierzyło się z kataklizmem II wojny światowej, ze szczególnym uwzględnieniem doświadczenia obozowego i emigracyjnego.

Autor rozprawy analizuje figury pamięci w opowiadaniach *Pietà dell'Isola*, *Piętno* oraz *Gorący oddech pustyni*. W przypadku opowiadania *Pietà dell'Isola* autora rozprawy interesuje pamięć wpisana, odczuwana i odgrywana Wyspy oraz to, jak Herling tę pamięć ukazał. Autor rozprawy odczytał to opowiadanie jako literacką opowieść o pamięci historii i kultury basenu Morza Śródziemnego. Zastosowane w tym utworze figury pamięci autor rozprawy uznaje za kontaminację metafor przestrzennych (najpierw Wyspa z jej licznymi miejscami, w których żyje pamięć przeszłości, potem Certosa – centrum przestrzeni Wyspy – a w niej pieta – centrum wyspiarskiego uniwersum) i czasowych, realizowanych w opozycjach snu i przebudzenia oraz życia i śmierci. Zdaniem autora rozprawy centralną figurą mnemoniczną w analizowanym tekście jest pieta.

W opowiadaniu *Piętno* Herling wrócił do tematu łagrów. Pokazał także tryumf pamięci sztuki nad obozowym przemysłem depersonalizacji jednostki. Autor rozprawy przedstawia intertekstualne odniesienia do twórczości Warłama Szalamowa zawarte w *Ostatnim opowiadaniu kołymskim*, a także pokazuje *Piętno* jako, dokonaną przez Grudzińskiego, literacką kanonizację rosyjskiego łagienika. Autor pokazuje, że użyte w opowiadaniu metafory pamięci należą zarówno do repertuaru figur przestrzennych (takich jak Kołyma, kamień, pieta lub ciało), jak i czasowych. Przeważają cielesne metafory pamięci, wśród których główną figurą uczynił Herling tytułowe piętno, nieusuwalne znamię boleśnie

doznanego zła. Jednocześnie znak przekleństwa cywilizacji więziennej i symbol obowiązku świadczenia, wynikający z pisarskiego powołania.

Pracę zamyka rozdział poświęcony *Gorącemu oddechowi pustyni*, w którym Herling skreślił obraz kultury dotkniętej amnezją, gdzie zanik pamięci, metaforyczna śmierć duszy, oznacza zapomnienie o transcendencji. W *Gorącym oddechu pustyni* Herling-Grudziński pokazał pamięć w stanie zagrożenia, pamięć zaatakowaną przez amnezję. Zastosowane w utworze czasowe i przestrzenne metafory pamięci ilustrują widoczne na ciele ubytki trawionego chorobą pamiętania. Najważniejsza figura memorialna tego opowiadania zapisana jest w jego tytule. Autor rozprawy pokazuje, że amnezja to w oczach Grudzińskiego jedna z form apokalipsy.

Analiza i interpretacja wybranych utworów pozwoliły na odczytanie sposobu pamiętania Herlinga-Grudzińskiego. Przeżyta przeszłość pojmował on jako ciągle bolesną ranę. Bolesną, nawet mimo ewentualnego zablźnienia, na co wskazuje przykład *Piętna*. Tak przedstawiana przeszłość była koniecznym, zdaniem Herlinga, przedmiotem poznania, które – *casus* krążącego po Wyspie Sebastiano – autor rozprawy definiuje jako rodzaj czuwania nad przeszłością rodzinnej ziemi. Rekonstrukcję przeszłości, której – ze względu na ekstremum doświadczenia – nie sposób zapomnieć, wspierają w koncepcji Herlinga obrazy zapamiętane, będące znakiem przeżytej historii. Ewokują one wydarzenia nieusuwalnie odcisnięte na ciele (w formie blizn, odruchów i nawyków) oraz w pamięci.

Autor rozprawy dowodzi, że wobec pamiętania Grudziński prezentuje postawę, którą określają słowa „wierny pamięci”. Za przykład służą postaci Sebastiano, księdza Zeno oraz Wielkiego Pisarza. Po tej stronie sytuuje się także odautorski narrator. Sam pisarz również podziela tę perspektywę. Negatywnym odbiciem tej postawy jest odmowa w udziale pamięci. Tę grupę stanowią *certosini* z opowiadania *Pietà dell'Isola*, przedstawiona w *Piętnie* totalitarna władza oraz Porterowie z *Gorącego oddechu pustyni*.

Autor rozprawy pokazuje, że zdaniem Grudzińskiego konieczność poznania oraz zachowania pamięci o przeszłości jest kulturowym (i kulturalnym) obowiązkiem każdego, natomiast odmowa udziału we wspólnocie pamiętania niesie, zdaniem Herlinga, poważne konsekwencje zamknięte w literackiej metaforze amnezji. Negatywnym skutkiem zlekceważenia pamięci, na jaki wskazuje Herling, jest podatność na podporządkowanie się silniejszemu lub uległość wobec totalitarnej władzy. Za przykład służą opozycje *Certosa* – Wyspa oraz władza – Wielki Pisarz. Przy pomocy amnezji Herling pokazuje także granicę

biologicznej wytrzymałości pamięci. Autor *Piętna* sakralizuje również ekstremalny wysiłek podjęty w celu zachowania pamięci. Najwymowniejszym tego przykładem jest Wielki Pisarz.

15.09.2020r. Paweł Ostaszewski